

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İKİNCİ DÖNEM LIBERAL İKTİSAT POLİTİKALARI

Sefer ŞENER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

ABSTRACT

Since its foundation, Turkish Republic has progressed significant phases in political and economic fields. By 1923 it had been burnt-out by war, most of its working population had disappeared, most parts of its cities and villages had been destroyed and it was difficult to develop a country whose private enterprise and capital was inadequate. After 1923 in the period of Atatürk, firstly liberal economy politics was adopted. Liberal economy politics, which was adopted for about seven years in the beginning of the Republic, changed into Statism from 1933 with the impact of 1929 World Economy Crisis and world conjuncture. Liberal understanding in the economy politics of Turkey emerged again in 1950 in the period of Democrat Party. Parallel to the economy politics of the period liberal understanding dominated in the agricultural field as well.

Keywords: *Economy, Politics, agricultural, Liberal economy politics.*

GİRİŞ

Türkiye’de 1923-1929 yılları arasında liberal iktisat politikaları ile birlikte tarım ön plana çıkmış diğer sektörlerin üzerinde fazla durulmamıştır. Bunun temel nedeni; Bu dönemde ülke nüfusunun yaklaşık %84’ünün tarımsal nüfustan oluşmasıdır. Yine cumhuriyetin ilk on yılında tarım GSMH’nin ortalama %47’sini oluşturmuştur.

Cumhuriyet döneminin önemli gelişmelerinden olan 1923 Türkiye İktisat Kongresi ve aşarın kaldırılması (1925’te 552 sayılı kanun) liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı 1923-1929 dönemine rastlamaktadır. 1929 Dünya İktisat Buhramı’ndan sonra 1933’e kadar olan süreyi bir geçiş dönemi olarak nitelendirmek mümkündür.

Devletçiliğe dönük politikaların uygulanmasıyla birlikte iktisat politikaları açısından hedefler de değişmiştir. 1933’te birinci, 1938’de ikinci sanayi planı çalışmaları tarımı öncelikli sektör olmaktan çıkarmış, sanayi sektörü ön plana çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı’na kadar devam eden bu dönemde liberal politikalar yerini devletçi anlayışa bırakmıştır.

1939 Kasımında İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile birlikte iktisat politikaları açısından öncelikler de değişmiştir. Nüfusu doyurmak öncelik haline gelmiş, savaşı atlatabilmek amacıyla hükümetler katı, sert ve müdahaleci tedbirlere başvurmuşlardır. Savaştan sonra 1946 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte iktisat politikaları açısından yeni bir dönem

başlamıştır. 1946'dan sonra Demokrat Partinin (DP) iktidara geldiği 1950 yılı mayıs ayına kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) iktisat politikalarında önemli yumuşamalar gerçekleşmiştir. 7 Eylül 1946'da Türkiye'de ilk devalüasyon yapılmış, 1947'de Türkiye İktisadi Kalkınma Planı uygulamaya koyulmaya çalışılmış ve 1948'den itibaren Marshall yardımları başlamıştır. 1948'de ikinci Türkiye İktisat Kongresi özel kesimin destek ve çabalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda saydığımız aşamalardan sonra 1950 yılı mayıs ayında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de iktisat politikaları açısından yeni bir dönem başlamıştır. Çalışmamızda, cumhuriyetin başından beri sürekli geliştirilmesi amaçlanan Türkiye ekonomisini farklı bir anlayışla yönetildiği DP döneminde (1950-1960) incelemeye çalıştık. Tek parti iktidarından sıyrılıp daha katılımcı ve çoğulcu bir yapıya geçilmesi ile birlikte Türkiye iktisat politikaları açısından farklı bir devreye girilmiştir.

1950-1960 dönemi iktisat politikaları iki bölüme ayrılarak incelenmiştir. Liberal iktisat politikaları ve tarımın öne çıktığı 1950-1954 yılları ayrı bir dönem, sanayileşmenin hızlandırıldığı 1955-1960 yılları ise ayrı bir dönem olarak ele alınmıştır.

1. Liberal Anlayış ve Tarım Politikalarında Liberalleşme

1950 yılına gelindiğinde yeni bir döneme girilmiştir. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte o güne değin hep tek parti iktidarı tarafından yönlendirilen politikalar artık farklı kitleler tarafından desteklenen bir parti aracılığıyla yönlendirilmeye başlanmıştır. DP daha çok sosyal bakımdan güçlü grupların desteğiyle iktisadi alanda devletçiliğe karşı özel teşebbüsü destekleyen bir tavrı içine girmiştir. DP iktisadi alanda özel teşebbüsü desteklemese rağmen devletçilik anayasada yer almaya devam etmiştir.

DP 1947 yılında toplanan Birinci Büyük Kongresi'nde açıkladığı programında devletçiliği ret etmemiş, ancak iktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetlerinin esas olduğunun altını çizmiştir.¹ DP hükümetlerinin 1954 yılı sonuna kadar uyguladığı iktisat politikaları 1954 yılından sonra uyguladıklarından farklı nitelikte olmuştur.² 1954 yılı sonuna kadar görülen DP uygulamalarında üç önemli özellik göze çarpmaktadır. Bu özellikler:

- CHP Hükümetleri'nden farklı olarak özel teşebbüs ön planda tutulmuş, liberal iktisat politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Yeni iktisadi anlayış özel teşebbüs ve özel sermayeden kalkınmayı beklemiş ve önceliği özel teşebbüse vermiştir. Özel teşebbüsün serbest hareket etmesi için de özel yatırımlara teşvikler verilmiş, her alanda güven ve garantiler sağlanmıştır. Özel teşebbüsün gücünün yetmediği, kâr görmediği büyük sulama, enerji, nakliye, liman yapımı gibi alanlarda ise devletin yatırım yapması öngörülmüştür.

Özel teşebbüsü ön plana çıkarma çabaları 1947'de yapılan ilk büyük DP kongresinde önemle vurgulanmış, ardından DP'nin 1950 seçim beyannamesinde ve Birinci Adnan Menderes Hükümeti Programı'nda da zirveye ulaşmıştır.³ Hatta 1945 yılında seçimlerden sonra kurulan yeni CHP Hükümeti Programı'nda dahi iktisadi konulardaki anlayış DP'nin görüşleriyle yakın olmuştur.⁴

Özel sektör tarım yanında sanayi ve madencilik sahasında ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla bir çok kişiye maden arama ve işletme ruhsatı verilmiştir. Yeni kurulan bazı şeker ve çimento fabrikaları gibi sanayi işletmelerine de özel teşebbüsün katılımı sağlanmıştır. Özel teşebbüsün yatırım yapması ve daha aktif hale gelmesi sağlanırken kamu

¹ *Türkiye'de Siyasi Dernekler II*, (Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını, 1950) ss. 170-181

² 'Menderes Hükümet Programı', *Türk Ekonomisi*, Sayı:84, Yıl:8, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, Haziran 1950, s.84, ss.123-128.

³ 'Menderes Hükümet Programı', *Türk Ekonomisi...*, s.130.

⁴ 'Demokrat Partinin İktisadi Esasları', *Türk Ekonomisi*, No:55, Yıl:6, Ankara, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ocak 1948, ss.19-25.

sektörü de yatırımlara devam etmiştir. Özel teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve süratle gelişmesine yardım etmek temel hedef olarak ele alınmıştır. Üretim hayatında devlet müdahaleleri zararlı ve bürokratik engel olarak görülmüştür. Devletin etkinliğinin azaltılmasına dönük olarak 1951 yılından itibaren; devlet işletmeciliğine yönelik yeni iktisadi teşebbüslere girilmemesi, daha önce çeşitli sebeplerle kurulan bu tür işletmelerin belirli bir plan dahilinde ve elverişli şartlarla özel teşebbüse devredilmesine karar verilmiştir. Bu amaçla da devlet elindeki hangi işletmelerin hangi şartlarla özel teşebbüse devredileceği yolunda geniş çaplı çalışmalar yapmıştır (3460 sayılı kanun). Ancak uygulamada Devlet İktisadi Teşekkülleri özel sermayeye devredilmemiş, özel teşebbüs daha çok yeni tesisler yapma yoluna gitmiştir.

- Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmak için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle ülke ekonomisinin kalkınmasında yabancı sermaye ve teşebbüs önemli bir güç olarak ele alınmıştır.

Memleketimize 1950-1954 yılları arasında en önemli yabancı sermaye Amerika'dan Marshall yardımıyla gelmiştir. 1950'den 1953 sonuna kadar toplam 237 milyon dolarlık yardım alınmıştır. Bu yardımlardan 1952-1953 devresinde alınan 67 milyon dolarlık kısmın tamamı hibe şeklindedir. 1950 öncesinde alınan yardımlar kredi şeklindeyken 1950 sonrası alınan yardımlar genelde hibe şeklinde olmuştur. 1950-1960 yılları arasında ise toplam 891 milyon dolarlık hibe yardımı alınmıştır. 1959 yılı sonuna gelindiğinde dövizle ödenmesi gereken dış borç miktarı 1 milyar doları aşmıştır.⁵ 1950 yılı sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntıları bitmiş, yabancı sermayenin gelmeye başlamasıyla da iktisadi gelişme için elverişli bir ortam oluşmuştur. Özellikle 1948'den 1960'a kadar yaklaşık 1.248 milyon dolar iktisadi dış yardım alınmıştır. Bu yardımların yaklaşık 1.155 milyon doları Amerika'dan, 32.5 milyon doları IMF'ten ve 60.2 milyon doları Dünya Bankası'ndan alınmıştır.⁶

Sürekli artan yabancı sermaye ihtiyacını karşılamak amacıyla hükümet 18 Ocak 1954 tarih ve 6224 sayılı "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu"nu kabul etmiştir. Bu kanunun kabulüyle birlikte 1954 yılından sonra memleketeye yabancı sermaye girişi hızlanmıştır. Çünkü kanunla birlikte yerli teşebbüslere tanınan tüm hak ve muafıklar aynı alanda çalışacak olan yabancı sermayeli kuruluşlara da tanınmıştır.

- DP hükümetleri, CHP'nin devletçilik politikasıyla birlikte köy ekonomisini ve ziraat sahasını önemsiz gördüğünü belirterek nüfusun %80'inin köylerde yaşadığı memleketimizde milli ekonominin temelini ziraat olduğunu söylemiştir. Milli ekonominin temeli ziraat olarak görülünce kalkınmadaki bütün öncelik ziraat sahasına yönlendirilmiştir⁷. Bu öncelikte demokrat partinin oy aldığı köylü kesime önem vermesinin payı büyük olmuştur.

DP hükümetleri 1954 yılına kadar milli gelirin en büyük kaynağı olarak gördükleri zirai üretim faaliyetlerinin geliştirilmesini ve köylülerin daha geniş refaha kavuşturulmasını zirai iktisadın başlıca hedef ve davası olarak görmüşlerdir. Bu hedefe ulaşmak için de çiftçiler teknik vasıta ve bilgilerle donatılmaya, gerekli kredi imkanları sağlanmaya ve köylüler kapalı bir aile iktisadi çerçevesinden çıkarılıp piyasa iktisadına bağlanmaya çalışılmıştır.

⁵ T.C. Maliye Bakanlığı, *1961-1962 Bütçe Gerekeçesi*.

⁶ *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, Apa Ofset Basımevi, 1980., ss. 342-348; *Türkiye'de Marshall Planı, 01.01.1950-31.03.1950*, Ankara, Devlet Bakanlığı Yayını, 1950, ss. 13-15.

⁷ Menderes Hükümet Programı, *Türk Ekonomisi...*, ss. 123-128.

1949 yılında yaklaşık 600 milyon lira olan zirai ürün ihracatı DP iktidarının ikinci yılında (1952) 786 milyon lirayı aşmıştır.⁸ Bu artışta takip edilen dış ticaret ve zirai üretim kredisi politikaları etkili olmuştur. DP hükümetleri ziraatın her zaman birinci sırada olması gerektiğini savunmuştur. 1951 yılı Aralık ayında bütçe komisyonunda dönemin Başbakanı Adnan Menderes iktisadi kalkınmanın temeli olarak ziraatı göstermiştir.⁹

Ziraatla ilgili olarak alınan bütün bu tedbirlerin başlıca hedefi çiftçilerin üretim gücünün artırılarak, satın alma gücünün ve hayat standardının yükseltilmesi olmuştur. Türkiye’de süratle üretimi artırma imkânının olduğu alan tarımdır. Nüfusun %80’inden fazlasını oluşturan tarımsal nüfus GSMH’nın sadece %45’ini elde etmekteydi.¹⁰ Tarımsal nüfus en yoksul grup olarak görülmüş ve hedefler o yönde belirlenmiştir. Ziraatın iktisadi kalkınmanın ana meselesi olarak görülüp her türlü teknik vasıtalarla donatılması, zirai kredilerin artırılması ve çiftçiler için uygun fiyat politikası uygulanması 1954 yılı sonunda zirai ekim sahalarını (1950 yılına göre) yaklaşık %34 oranında artırmıştır.

Tablo 1:
Ekim Alanları, 1950-1954

Yıllar	Ekilen Alanlar (1000 Hektar)	Endeks (1950=100)
1950	9.868	100
1951	10.600	107
1952	11.775	119
1953	13.021	132
1954	13.208	134

Kaynak: Zeyyat Hatipoğlu, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Yakın Ofset Matbaacılık, 1974, s.81-82.

1950 yılından sonra DP hükümetlerinin yeni uygulamaları yanında iklim şartlarının üç yıl boyunca olumlu gitmesi ve Kore Harbi’nin doğurduğu yeni taleplerle (özellikle hammaddeye karşı talep artmıştır) birlikte tarım mahsulleri fiyatları yükselmiştir. Tarımla ilgili vergilerin hafifletilmesi ve destekleme fiyatlarının yüksekliği, tarımsal üretimde önemli artışlar meydana getirmiştir. Kısa sürede 9170’lerden (1949 yılı), 40 binlere (1955 yılı) çıkan traktör sayısı da kurak ve yarı kurak bazı arazilerin tarıma açılmasına imkan sağlayarak üretim artışına büyük bir katkı yapmıştır. Üretim ve dış talep artışına paralel olarak ihracat değerleri de büyük artış kaydetmiştir. Nitekim 1949’da 694 milyon lira olan ihracat değerimiz 1950’de 738 milyon liraya, 1953’de ise 1.019 milyon liraya yükselmiştir.¹¹

Olumlu dış gelişmeler ve uygun hava şartları tarımsal üretimi de artırmıştır. Mesela buğday ekim alanları 1949 yılında 4 milyon hektar iken 1953 yılı sonunda 6 milyon hektarın üzerine çıkmıştır. Aynı şekilde 1949’da 2.5 milyon ton olan buğday üretimi 1953 sonunda 8 milyon tona ulaşmıştır.¹² Ayrıca 1950’de 1.301 milyon lira olan krediler genel toplamı 1953’de

⁸ *Türk Ekonomisi, 1946-1955*, ss. 82.

⁹ Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmi Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazıları)*, (Ankara: 1963), s.128.

¹⁰ ‘*Cumhuriyet Döneminde İstatistiklerle Türkiye 1923-1982*’, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Ankara, 1982. s.18.

¹¹ ‘*Zirai İstatistik Özellikleri 1936-1956*’, Ankara, DİE Yayını, No:373, 1957. ss.1-13.

¹² ‘*İstatistik Göstergeleri 1923-1995*’, DİE Yayını, No:1883, Ankara, DİE Matbaası, Temmuz 1996, ss.12.

3.429 milyon liraya yükselmiştir. Bu kredilerin tarıma ayrılan miktarı 1950'de 412 milyon lira iken 1954'de 1.497 milyon liraya çıkmıştır.¹³

DP hükümetleri 1950'den 1955'e kadar takip ettikleri iktisat politikalarında, tarımın geliştirilmesine diğer dönemlere göre daha fazla önem vermişlerdir. 1950-1955 yılları arası devletçe yapılan yatırımların (İktisadi Devlet Teşekkülleri yatırımları hariç) %29.7'si (1.024 milyon lira) tarıma, %45.8'i (1.575 milyon lira) ulaştırma ve haberleşmeye, %10.8'i (371 milyon lira) sanayi ve madencilığe, %10.7'si (473 milyon lira) bayındırlığa ayrılmıştır.¹⁴

1954 yılına kadar DP hükümetleri bütçe denkleğini gerçekleştirmeye gayret etmiştir. Buna rağmen 1951 yılı hariç dört yıl süreyle (1950-1952-1953-1954) bütçe hep açık vermiştir. Hatta 1950'de 48 milyon lira civarında olan bütçe açığı 1954'de 174 milyon lirayı bulmuştur.¹⁵ DP hükümetleri bütçe denkleğini savunmasına rağmen uygulamada, harcamaları sınırlamada başarılı olunamamıştır.¹⁶ DP hükümetleri harcamaları sınırlandırmak yerine üretimi ve ihracatı arttırmayı hedeflemiştir. Ayrıca bütçe açıklarını karşılamak için sürekli iç borçlanma yoluna gidilmiştir. Ancak 1954 yılı sonuna kadar bu çabalar yeterli sonuç vermemiştir.

2. Dış Ticaret Ve Sanayileşmede Liberalleşme

DP iktidarının uyguladığı iktisat politikaları 1954 yılından sonra değişmeye başlamıştır. Bu değişime etki eden nedenler çok çeşitlidir. 1954 yılı sonunda zirai hasatın hava koşulları nedeniyle kötü olması ve beklenen dış yardımların elde edilememesi ziraat gelirlerini bir önceki seneye göre yaklaşık %10 oranında düşürmüştür. Bu düşüş ekonominin sanayi, hizmetler, ticaret ve ulaştırma sektörlerini de etkilemiştir. 1954'e kadar gıda ürünleri ihracatçısı konumunda olan Türkiye, bu tarihten sonra gıda maddesi ithal eder hale gelmiştir. Bu durum DP hükümetinin ziraata olan güvenini bir ölçüde sarsmış, ziraat yavaş yavaş ikinci plana itilmeye başlanmıştır. Bu durum hükümet yetkililerinin çeşitli beyanatlarında açık olarak görülmektedir. Şubat 1950'de bütçe konuşmasında Hükümetin görüşlerini açıklayan Hasan Polatkan ekonomideki iç ve dış kaynakların yönlendirildiği dört ana istikametten bir tanesinin imkanlardan faydalanılarak sanayinin başlıca kollarını kurmak olduğunu belirtmiştir.¹⁷

1954 yılından sonra uygulanan iktisat politikalarının diğer bir yönü devlet müdahalelerinin artmasıdır. Aslında devlet müdahaleleri daha 1952 yılı sonundan itibaren artmaya başlamıştır. Devlet müdahalelerinin artmasına daha çok dış ticaret alanındaki gelişmeler etkide bulunmuştur. İktidara geldiği 1950 yılından itibaren liberal bir dış ticaret politikası izleyen DP hükümetleri sürekli artan ithalat nedeniyle dış ticaret açığı konusunda tedbirler alma gereğini hissetmişlerdir. Nitekim 1950'de 62 milyon lira olan dış ticaret açığı 1952 sonunda 541 milyon liraya ulaşmıştır. Bu açık 1953 ve 1954 yıllarında da devam etmiş ve 1954 yılında 401 milyon lira olarak gerçekleşmiştir.¹⁸

Liberal iktisat anlayışına dayalı bir dış ticaret politikası uygulayan DP hükümetleri dış açığın bir türlü önüne geçememiştir. Özellikle 1953-1956 yılları arası dış açığa iki sebep yol açmıştır. Bunlardan birincisi kurulmaya çalışılan tesis ve fabrikaların üçte bir oranında hatta çoğu zaman yarıya yakın bir oranda dış kaynağa ihtiyaç göstermesidir. Bu denli dış kaynağa ihtiyaç

¹³ 'Aylık Ekonomik Göstergeler', T.C. Maliye Bakanlığı, Nisan-Mayıs-Haziran, 1979.

¹⁴ 'Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978', Akbank Kültür Yayını, İstanbul, Apa Ofset Basımevi, 1980, ss.94.

¹⁵ 'Demokrat Partinin İktisadi Esasları', *Türk Ekonomisi*, No:55, Yıl:6, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, Ocak 1948, ss.19-22.

¹⁶ 'Türk Ekonomisi', 1949-1952, s. 175-184.

¹⁷ Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının Resmî Belgeleri (Söylev, Demeç ve Yazıları)*, (Ankara, 1963), ss. 173

¹⁸ *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, DİE Yayını, No:1883, Ankara, DİE Matbaası, Temmuz 1996, s.258.

gösteren tesis ve fabrikaların kurulması ödemeler bilançosunda açığa neden olmuştur. İkinci sebep ise 1954'ten itibaren kötü hava şartları nedeniyle zirai üretimin azalması ve dış açığın artmasıdır.

Dış ticaret açığını azaltmak amacıyla 20 Nisan 1953'te serbest ithalat usulü kaldırılmıştır. Bu önlem de dış açığını kapatmada etkili olmamıştır. Haziran 1956 tarihinde savaş dönemine ait “Milli Korunma Kanunu” tekrar uygulamaya konulmuştur. Ancak bu inceleme altına alma işlemi de büyük faydalar getirmemiştir.

1953 yılından itibaren ithalatın kısılmasıyla birlikte iç ticaret hadleri sanayi ürünleri lehine dönmeye başlamıştır. Nüfus artışı ve kentleşme olayının hız kazanması, iç pazarın genişlemesi, kırsal kesimin pazara açılması ve dış konjonktürün fiyatları sanayi lehine değiştirmesi 1954'lerden sonra sanayileşmeyi kârlı hale getirmiştir. Ayrıca ucuz emek kullanımının bulunması, içeride kredi hacminin genişlemesi, dışarıdan borçlanma ve yabancı sermaye ile iş birliği imkanların artması sanayileşme sürecine hız kazandıran etkenler olmuştur.¹⁹

DP hükümetlerinin ilk yıllarında özel teşebbüsün sanayi üretimini özendirmeye dönük yasal düzenlemeler olmamasına (1942 yılında süresini dolduran “Teşvik-i Sanayi Kanunu” yerine herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır.) rağmen özellikle 1954 yılından sonra özel teşebbüs sanayileşmeye hız vermiştir. Özel teşebbüsün yasal düzenleme katkısı olmamasına rağmen sanayi alanına yönelmesine enerji, ulaştırma ve haberleşme gibi alt yapı imkanlarının artırılması ve genişleyen iç pazarın artan sınai ürün talebi etkili olmuştur. Özel teşebbüsün sanayiye yönelmesine 1950 yılında kurulan “Türkiye Sınai Kalkınma Bankası”nın da etkisi olmuştur. Çünkü bankanın kuruluş amaçlarından birincisi özel sanayinin kurulması ve gelişmesine yardımcı olmaktır. Banka, yerli ve yabancı kuruluşları özendirerek ve kredi sağlayarak sanayinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

1954 yılından önce olduğu gibi 1954 yılından sonra da devletin teşvik amacıyla verdiği krediler artış göstermiştir. 1950 yılında 1.301 lira olan krediler genel toplamı, 1958 yılında 8.737 milyon liraya, 1960'da ise 9.640 milyon liraya ulaşmıştır. Bu krediler içerisinde tarım sektörünün payı 1950'de 412 milyon lira iken 1955'te 1.518 milyon liraya, 1958'te 2.161 milyon liraya, 1960'ta ise 2.392 milyon liraya yükselmiştir.²⁰

1954 yılına kadar tarımsal krediler çok hızlı artış göstermesine rağmen 1954'den sonra artış hızı yavaşlamıştır. 1950 ile 1954 yılları arasında tarımsal krediler de yaklaşık üç katına varan bir artış gerçekleşirken 1954 ile 1960 yılları arasında bir kat artış olmuştur.

1955'ten sonra iktisat politikalarında sanayiye ağırlık verilmesi sonucu tarımsal kredilerdeki artış hızı yavaşlamıştır.²¹ Dönemin Başbakanı Adnan Menderes 1956 yılı Ocak ayında Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta; tarımsal kredilerle ilgili tercihlerinin değiştiğini söylemiştir. Konuşmasında Menderes bundan böyle tarımsal kredilerin arttırılmamasına dikkat edileceğinden bahsetmiştir.²²

1954 yılından sonra, daha önce uygulanan liberal dış ticaret politikaları yavaş yavaş esnetilmeye başlanmıştır. Bu tarihten sonra devletçi kontrol tedbirleri daha sıkılaştırılmış, devletin ekonomiye müdahaleleri artmıştır. Devletin ekonomiye daha fazla müdahale ederek ithalat üzerinde bazı kısıtlayıcı tedbirlere başvurması iç pazar için üretim yapan sanayi kesimini güçlendirmiş ve sanayi üretimi hızla artmıştır.

Tablo 2:

¹⁹ Gülten Kazgan, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, (İstanbul: Altın Kitaplar, 1985), s. 308-309.

²⁰ T.C. Maliye Bakanlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, Nisan-Mayıs-Haziran, 1979.

²¹ *Türk Ekonomisi*, Ankara, Recep Ulusoglu Basımevi, Ağustos 1952, ss.182.

²² Bilsay Kuruç, *İktisat Politikasının...* ss. 154.

Karşılaştırma

Zirai ve Sınai Üretim Endeksleri, 1953-1960, (1948=100)

Yıllar	Zirai Üretim Endeksi	Sınai Üretim Endeksi
1953	155	157
1954	128	164
1955	155	188
1956	158	202
1957	153	225
1958	152	230
1959	162	242
1960	171	242

Kaynak: Besim Üstünel, Avrupa Müşterek Pazarı'nın Türk Ekonomisi Üzerine Muhtemel Tepkileri, Ankara, 1962, s.19.

Sanayinin milli gelir içindeki payı 1955'te %10'luk bir ortalamadan %14'e yükselmiş, tarımın payı ise %49'dan %43'lere gerilemiştir.²³ 1954 yılından sonra uygulanan iktisat politikaları, sanayi sektörünü yüksek maliyet kaygısı ve dış rekabet korkusundan kurtarmıştır. Kurulan sanayi işletmeleri dış rekabet baskısı olmadan ürettikleri ürünleri iç piyasada yüksek fiyatla satıp gelişme imkanı bulmuşlardır. Ayrıca 1946'dan sonra 2.80 TL'de sabit tutulan dolar kuru dış pazara göre iç pazarı daha cazip hâle getirmiştir.

İhracata göre ithalatın daha hızlı artması dış borçların ödenmesinde güçlükler ortaya çıkarmıştır. Dış borçların ödenememesi ve enflasyon baskısıyla hükümet 4 Ağustos 1958 tarihinde "İktisadi İstikrar Tedbirleri" kararını almıştır. İktisadi İstikrar Tedbirleri ile Türk parasının dış değeri fiili bir devalüasyona tabi tutularak dış ticaret tıkanıklıkları giderilmeye çalışılmıştır. İthalatta dolar başına 620 kuruş prim tahsil olunması, böylelikle doların satış fiyatının yaklaşık %320 oranında artırılarak 900 kuruşa çıkarılması karar altına alınmıştır. İhraç malları ise gruplara ayrılmış ve her grup için eski kura (1 dolar=2.80 TL) değişik miktarda prim (Bu sisteme göre krom, bakır, tütün ve afyon ihraç edenler dolar başına 210 kuruş, fındık, üzüm ve incir ihraç edenler dolar başına 280 kuruş pirim alacaklar, bu sayılanlar dışında kalan maddelerin ihracatçıları ile değişik yollardan bankalara döviz satmak isteyenler her dolar başına 620 kuruş pirime hak kazanacaklardır.) ilave edilerek dolar fiyatları belirlenmiştir. Ayrıca Ağustos 1958 tarihine kadar biriken dış ticaret borçlarının konsolide edileceği bildirilmiştir.²⁴ Alınan tedbirler dikkatle uygulanmaya çalışılmış, 1959 yılı sonuna doğru enflasyon frenlenmiş, ihracat ve ithalat artırılmıştır. Hatta yavaş yavaş durgunluk baş gösterince kararların uygulanması gevşetilmiştir.

1954 yılından sonra uygulanan iktisat politikaları değişmesine rağmen devletin piyasalara müdahalesi anlamında düşünebileceğimiz devlet yatırımları aynı hızla devam etmiştir. Nitekim 1950 yılında 261 milyon TL olarak gerçekleşen devlet yatırımları, 1955 yılında 877 milyon TL'ye 1960 yılında ise 2.262 milyon TL'ye ulaşmıştır.²⁵

1950-1960 yılları arası dönem toplu olarak değerlendirildiğinde tarım kesiminin önemli bir değişme geçirdiği anlaşılmaktadır. Traktör, biçerdöver gibi modern tarım aletlerinin kullanımı

²³ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları İnceleme Dizisi, 1989, No:10, ss.110.

²⁴ Haluk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İ.Ü.İ.F Yayını, No:169, İstanbul, Sermet Matbaası, 1965, ss.144-145.

²⁵ T.C. Maliye Bakanlığı, *1961 Bütçe Gerekçesi*, s.57.

yaygınlaşmış, yeni topraklar tarıma açılarak üretim artışı sağlanmıştır. Tarımsal girdilerdeki artış tarımsal ürünlerin niteliğinde de bazı değişikliklere yol açmıştır. Özellikle endüstriyel bitkilerin üretimini yaygınlaşması bu dönemde gerçekleşmiştir.

1950-1960 yılları arasında iktidarda kalan DP hükümetleri uyguladıkları liberal iktisat politikalarıyla birlikte tarım kesimine özellikle ilk beş yılda çok büyük ağırlık vermişlerdir. Buna rağmen bu dönemde hem tarımsal nüfus, hem de GSMH'da tarım kesiminin payı azalmıştır. 1950 'de tarımsal nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %81.6 iken, 1960'da %73.7'ye gerilemiştir. Yine tarımın GSMH içindeki payı 1950'de %44.9'dan 1960'da %40.7'ye gerilemiştir.²⁶ Buna karşılık şehir nüfusu ve GSMH'da sanayinin payı artmıştır.

SONUÇ

1946'da çok partili hayata geçilmesi ve 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye iktisat politikalarında önemli gelişmeler olmuştur. Bu gelişmelerden en büyüğü liberal anlayış ve özel girişimin günümüz iktisat politikalarını dahi etkileyecek düzeyde o dönemde yerleşmiş olmasıdır. DP dönemindeki liberal anlayış daha sonra gelen bir çok hükümetin yönetim anlayışında etkili olmuştur. Nitekim günümüzde bir çok siyasi parti hala "Biz Demokrat Parti ve Demokrat Parti anlayışının devamıyız." demektedirler.

DP serbest girişimi ve liberal anlayışı Türkiye'de yerleştirmesi dışında köylü kesimi de ön plana çıkarmıştır. 1933'ten itibaren uygulanan ve artarak sertleşen devletçilik anlayışıyla birlikte göz ardı edilen ve sürekli yükü artan köylüler DP'nin özellikle ilk yıllarında tarıma dönük destek politikalarıyla nefes almışlardır. Makine parkının üç dört yıl içinde dört beş misline yakın artması ve tarımsal kredilerin yaygınlaştırılması köylülerin ilerlemesi açısından önemli etkenler olmuştur.

DP hükümetlerinin Türkiye iktisat politikalarına getirdiği diğer bir katkı ise dış kredi ve yardımlardan azami derecede faydalanmaya çalışılması olmuştur. 1954'ten sonra DP önceliği tarımdan sanayiye kaydırmasına rağmen, tarım kesimindeki gelişme devam etmiştir. Bu durumu 1950-1954 arasında tarımda modern girdi kullanımının oldukça artırılmış olmasına bağlamak mümkündür. DP'nin serbest girişimden 1954'ten sonra uzaklaşıp daha müdahaleci tutumlara girmesini ve politikalarını tarımdan sanayiye yönlendirmesini önceki politikalarının yanlışlığı yerine, şartların değişmesine bağlamak daha yerinde olacaktır. İlk dönemde gerek dünya konjonktürü ve gerekse iç yapıdaki zorunluluk DP'yi liberal anlayışa, tarımı öncelikli sıraya almaya ve dış sermayeye yönlendirmiştir. Konjonktür ve şartların değişmesi ile birlikte DP'de önceliklerini ve uygulamalarını değiştirmiştir.

²⁶ DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1990, DİE Yayını, No:1472, Ankara, DİE Matbaası, Şubat 1992, s.290.